

# Seljakova ličnost

Prof. dr Cvetko Kostić

Pored svih napora nauke, ljudska ličnost nije još dovoljno ispitana; u njoj postoji još dosta nepoznatoga, onoga o čemu nauka ne može dati svoje definitivne zaključke. Osobito je ovo slučaj sa seljakom; on je i u ovom pogledu bio kroz čitavu istoriju zapostavljen, ili se o njemu sudilo na osnovu raznih stereotipa i pristrasno. Na formiranje takvih shvatanja o seljakovoj ličnosti uticalo je više faktora; među njima se po značaju mogu izdvojiti dva, čiji se tragovi mogu pratiti još od neolitske revolucije pa do naših dana. Prvi od njih je „čudo žetve“, a drugi je težina rada oko zemlje, što najbolje izražavaju biblijske reči: „u znoju lica svog ješćeš hleb svoj“.

*Cudo žetve* je prijatno osećanje koje obuzima čoveka kad vidi da iz malo semena, posle određenog vremena, sazre klas ili drugi plod u kome se prinos veoma umnožio, i taj prinos zadovoljava osnovnu ljudsku potrebu — ishranu. Ta činjenica prožima prijatnošću kako savremenog čoveka tako i njegovog dalekog pretka koji je izveo neolitsku revoluciju, tj. onoga koji je zasnovao prvo naselje i počeo se baviti agrikulturom. Između ostalog, to je našlo odraza i u ranim vekovima ljudskoga razvoja kada je čovek, kroz rituale i religije, dao veoma značajno mesto kultovima koji su predstavljali simbole sejanja, sazrevanja plodova ili oplodnje životinja. Na primer, predstava o čudu žetve i o žitu koje „umire i vraća se u život svake godine“ našla je snažnog odraza kod Egipćana u kultu Ozirisa i Izide, u njihovom „umiranju i vaskrsavanju“. U prvom redu, Oziris je bio „bog žita“, a njegova žena Izida bila je simbol plodnosti i „boginja žita“.<sup>1</sup> Oplodnja biljaka i životinja snažno se odrazila i na simbolici ostalih religija i kultova, osobito u starim *misterijama* i običajima u svim delovima sveta. Iz ovoga se izvodio zaključak da samo rad oko zemlje daje pravi cilj životu čoveka i samo on zadovoljava njegove osnovne potrebe.

Na tim i sličnim shvatanjima već antički ruralisti i drugi autori ističu društvenu ulogu seljaka i čistotu njegove ličnosti. „Od zemljoradnika postaju najbolji junaci i najpouzdaniji vojnici, a sama zemljoradnja je najvažnije i najprijatnije zanimanje i ljudima koji se njom bave najmanje su svojstvene zle misli“, tvrdio je *Cato Mañor*. *Columella* ističe da se „niko od smrtnih ne može hraniti, niti živeti bez zemljoradnika“, a *Cicero* tvrdi da „ni jedno za-

<sup>1</sup> Dž. Dž. Frezer, *Zlatna grana*, Beograd, 1937, str. 475.

nimanje za slobodnog čoveka nije trajnije od zemljoradnje“. Slične misli iznosio je o zemlji i seljacima i *B. Franklin* (1760). „Ni jedan čovek, koji poseduje makar i mali komad zemlje, koji seljačkim radom prehranjuje svoju čeljad, nije siromah da bi kao radnik morao da kuluči po fabrikama. Zar nema dovoljno zemlje u Americi? Stoga kod nas industrija neće značiti nikad ništa naročito. Izgleda, postoje samo tri puta kojim neka država može steći bogatstvo. Prvi, koji su odabrali Rimljani, je rat — pljačka suseda. Drugi je trgovina — dakle, prevara. Treći, jedini pošten put, je zemljoradnja; čovek dobija prihod i kamatu od useva, koji je bacio u zemlju — dar božji i najveće čudo“.

Ove ideje prihvatili su i proširili u raznim varijantama književnici. Tako se razvio jedan poseban književni pravac, tzv. *ruralni romantizam* koji je slikao prostotu i prirodnost života na selu. Bilo je mnogo velikih književnika, a ima ih i danas, koji u seljacima vide najzdraviji deo naroda i stvarni izvor narodne snage. Na primer, slično mišljenje je u svojim romanima zastupao *L. N. Tolstoj*, a i drugi književnici kod mnogih naroda.

Ovi autori naročito ističu činjenicu da seljak nije *otuđen* od sebe i društva kao čovek iz grada, da njega ne mori strah od smrti i druge psihičke nevolje koje donosi život u teskobnim gradskim prostorima. Slično shvatanje imaju i neki javni radnici kada ističu da: „Gradski život stvara nestabilno društvo, koje postepeno gubi vitalnost; život napreduje u gradu na mnogim poljima, ali ipak gubi svoju snagu, postaje izveštačen i polako se povlači. Sve više i više su nam potrebni stimulansi — droge koje će nam omogućiti da spavamo ili da vršimo druge naše prirodne funkcije, hrana i piće koji golicaju nepca i izazivaju trenutnu nadraženost na teret slabljenja sistema, a naročito sredstva koja nam daju privremeno osećanje zadovoljstva i uzbuđenosti — a posle te stimulacije dolazi reakcija i osećanje praznine... Zemlja i sunce su izvori života, i ako smo mi dugo vremena odvojeni od njih, tada život počinje da opada. Moderne industrijalizovane zajednice izgubile su dodir sa zemljom i ne osećaju onu radost, koja dolazi od dodira sa majkom zemljom“.<sup>2</sup>

U nauci je bilo dosta sličnih shvatanja, kao što ih je bilo i suprotnih. Tako se s vremenom stvorio čitavi niz pozitivnih i negativnih stereotipa o seljakovoj ličnosti. Oni su nastali iz različitih pobuda i brane se različitim dokazima. Takvi stereotipi bili su dugo, a ponegde su i sada smetnja obektivnom proučavanju seljakove ličnosti i određivanju njegovog statusa i uloge u društvu.

O tim problemima se raspravlja u ovom radu.

#### a) Pozitivni stereotipi

Ovi stereotipi vide u seljakovoj ličnosti povoljne i pozitivne strane, a posebno ističu karakterne i zdravstvene odlike seljaka. Oni se, mahom, zasnivaju na shvatanju da je ruralno društvo stabilno, da su odnosi u njemu prirodniji, prostiji i manje izloženi promenama nego u drugim društvima, osobito urbanim, da seljak ima izvesne institucije i poglede na svet, izvesne vrednosti i odnos prema sredini koji ga izdvajaju od drugih i formiraju jednu *bazičnu* ličnost seljaka, koja je glavni nosilac pozitivnih vrednosti čitavog globalnog društva. Za ovo su navođeni i navode se različiti dokazi: ekonomski, demografski, medicinski, moralni, umetnički, psihološki, sociološki i ideološki.

<sup>2</sup> P. Dž. Nehru, *Otkriće Indije*, Beograd, 1952, 617, i sl.

*Ekonomski* se dokazi zasnivaju na shvatanju da je poljoprivreda najstarije i jedno od glavnih zanimanja u svetu. Ona zadovoljava osnovni ljudski nagon — ishranu, daje osnovne sirovine industriji, snažno učestvuje u nacionalnom dohotku i sl. *Demografski* dokazi pokazuju da se seosko stanovništvo množi brže nego gradsko i da, prosečno, ima veći fertilitet. Između ostalog, to je veoma važno za odbranu zemlje. Pored toga, seljak je bolji vojnik nego čovek iz grada; on je s malim zadovoljan, izdržljiv je i lakše podnosi glad i žeđ, pa i vojnički razlozi idu njemu u prilog. *Medicinski* se dokazi navode da bi se dokazalo da su seljaci biološki zdraviji, boljeg telesnog sastava i da su otporniji prema bolestima nego ljudi iz grada. To dolazi otuda, što oni žive u prirodnoj sredini, rade na čistom vazduhu i nisu izloženi raznim otrovnim isparenjima i nečistoći kao čovek iz grada. *Moralni* dokazi se temelje na shvatanju da su seljaci „bolji“ i „duševniji“ nego ljudi iz grada, da su kod njih jače izraženi i altruistički motivi. Podaci „moralne statistike“ pokazuju da na selu ima relativno manje nego u gradu: alkoholizma, zločina, prostitucije, razvoda, vanbračne dece i sl. *Umetnički* razlozi se navode kao dokaz da je seljak tvorac „narodnog stvaralaštva“, tj. narodne književnosti i drugih oblika umetnosti, da on ima živopisnu nošnju i čuva tradiciju i sl. *Psihološki* dokazi govore da se seljaci lakše emocionalno prilagođavaju, da su dosetljiviji, da kod njih preovlađuje mentalitet puritanizma, manje su kod njih rasprostranjene psihoze, neuroze i moderne „menadžerske bolesti“, seljaci su otvoreniji i društveniji od ljudi iz grada. *Sociološki* dokazi pokazuju da su primarne grupe kod seljaka trajnije i čvršće, da su društveni odnosi prisniji, da u seoskoj zajednici ne vladaju „veštačke“ i „ugovorne veze kao u gradu, da je seljaštvo čvrst oslonac „socijalne ravnoteže“, a to je sigurna odbrana protiv svih preteranosti.

Ovi i drugi razlozi i dokazi su doprineli da se preko pozitivnih stereotipa stvori i *ideološki* pogled na ličnost seljaka i na ulogu seljaštva u društvu. Osobito su u tom pogledu značajnu ulogu odigrala učenja *fiziokrata* o zemljoradnicima kao jedinoj „produktivnoj klasi“ u društvu i učenje da samo rad oko zemlje daje „čist prinos“. Ta shvatanja su prihvatili i razradili razni „zemljoradnički“ i „seljački“ pokreti i stranke. Kod njih se mahom sreća jedan zajednički ideološki stav: stavljanje zemlje na prvo mesto kao proizvodnog sredstva, i seljaka kao stuba društva. U novije vreme uloga seljaštva u nekim revolucijama (Kina, Alžir, Kuba i sl.), kao i mogućnost nuklearnog rata, opet su obnovile, u ideološkom obliku, ovaj stereotip. Tako neki teoretičari ovih zemalja smatraju seljaštvo za osnovnu revolucionarnu masu koja je jedino sposobna da sprovede korenite društvene promene. Pored toga, u slučaju nuklearnog rata, ruralna područja i seljaci manje će biti izloženi opasnostima nego velike gradske aglomeracije, a samim tim seljaci imaju više izgleda da prežive katastrofu.

#### b) *Negativni stereotipi*

Po drugom gledištu, podloga pozitivnih stereotipa o seljakovoj ličnosti su puste želje, a ne stvarnost. Pristalice takvog shvatanja su, takođe, brojne svuda u svetu i u svim vremenima. Istina, ni oni ne spore pojavu „čuda žetve“, ali ističu da i drugi rad čovekov nije manje koristan. Pored toga, iako je seljak proizvodio životne namirnice i uživao u „čudu žetve“, to nije imalo vekovima uticaja na njegov društveni status; on je obično bio poslednji na socijalnoj skali, bio je vekovima eksploatisan, progonjen i preziran. Na primer, već neki antički

autori (*Nepos, Varro* i dr.) kod seljakove ličnosti vide nezgrapnost i zaostalost kao bitne elemente.

Za ovo je bilo više razloga, jedan od glavnih je težina rada oko zemlje. Već sam položaj seljaka prilikom obrade zemlje: njegova zgurena prilika, rad u blatu i s lepljivom zemljom i sl. upućivali su na to da se tu radi o nečem teškom i dosadnom. Tome je doprineo i seljakov vekovni primitivizam, strah od gladi i od stihija prirode. On je bio i ostao plašljiv, neorganizovan, nesvestan, i jači su smatrali da mu mogu učiniti svaku nepravdu. Štaviše, ponekad se nastojalo da se seljakova ličnost i nezavidan položaj, nepovoljnim znacima obeleži. Na primer, u nekim zemljama u srednjem veku vlasti su propisivale ne samo šta seljaci moraju da daju od žetve i drugih prihoda svojim feudalnim gospodarima već i kako da se odenu i kako da se ponašaju. Zbog tih i sličnih nepravdi, kod seljaka se vekovima taložila iskonska mržnja protiv njihovih eksploatora; ta mržnja je nalazila oduška u raznim seljačkim bunama i ratovima (*jackerie*) koji su nicali u raznim zemljama i bili poznati zbog svoje svireposti i krvi.

Ukoliko su se posle industrijske revolucije prilike na selu pogoršavale i ukoliko su suprotnosti između sela i grada postojale oštrije, sve je bilo više onih koji su na seljaka gledali kritičnije i bez romantične koprene. *A. Smith* i *R. Malthus* su osporili ekonomski primat agrara i korisnost suvišnog množenja stanovništva, u čemu je selo prednjačilo, a mnogi su posumnjali i u rezultate „moralne statistike“ o boljem moralnom stanju sela nego grada. Sve su se više množili glasovi i dokazi onih koji su tvrdili da je selo obuhvaćeno dubokim društvenim potresima i svirepom borbom koja nije manje duboka i teška od one po gradovima, štaviše, ponekad je i nehumanija, jer je više skupčana s raznim predrasudama i primitivizmom.

„Bitno obeležje seljakove ličnosti jeste bezuslovno priznanje načela da je rad vrlina, a osim toga i jaka težnja za vlasništvom i za sticanjem nove imovine. U svim krajevima naseljenim pretežno seljacima, retko da prođe po nekoliko nedelja a da novine ne zabeleže kakvo ubistvo te vrste. Ubistvo iz strasti izgleda da je pre osobenost stanovnika gradova, i to u prvom redu srednjeg i višeg staleža. I seljak ima prohteva kao i ostali ljudi, i on te prohteve zadovoljava stvarajući porod, ali bez gordosti i bez romantike. Od detinjstva uči svoj porod da radi, da stiče i da tvrdi sa onim što je stekao.

Zbog potiskivanja njegovog reda mnogo je sklon zavisnosti. U duši teži jednoobraznosti. Njegova odvratnost prema svakoj neuobičajenoj raskoši nameće svim krajevima u kojima prevladuje njegova ideologija jednoobrazno odevanje i potpuno jednoobrazne pojmove i jednoobrazna merila o onome što se pristoji. I same kuće i nameštaj potpuno su izjednačeni po izgledu, te najmanje odstupanje od strogo čuvanih običaja izaziva kod okoline ljute zamerke i moralnu osudu. Svuda gde u Evropi i Aziji prevladuje seljačka „ličnost“, sentimentalni ljudi rado brbljaju o divnoj narodnoj nošnji i narodnim običajima, o narodnoj umetnosti i narodnoj muzici. Ali, ako se izuzmu razlike koje nastaju pod uticajem klimatskih prilika i drugih prirodnih uslova, sve te nošnje i sva ta umetnost strogo uzevši su svuda jedne te iste. Svuda nailazimo na čipke izrađene sa mnogo truda, na sjajnu metalnu dugmad, na prevladavanje crne i crvene boje, na rezbarije koje



postaju dosadne po tome što su vazda iste po motivima, na tradicionalnu muziku, na odmerenu igru, na pesmu koja liči na tužnu zapevku. Ukupno uzev, sve više ili manje očigledno jedno te isto, od Biskajskog zaliva i Brentanje, pa sve do Kine.

Seljakova *ličnost* ukalupljena je u život nemilosrdne jednoličnosti i određenih, uvek istovetnih uživanja. Seljak se nalazi pod stalnim nadzorom svojih suseda. Mnogo brine za svoj lični ugled; smatra da uopšte postoji samo radi svoga glasa, bilo da je na glasu da ume veštije no i jedan drugi da spremi slamu za krov, bilo da uživa glas izvrsnog vinogradara. Kada je trezan, vazda je plašljiv. Plaši se glasa svoga gazde, plaši se mišljenja svoje okoline, plaši se advokata i činovnika i njihovih akata, a strah ga je i od popova kojima pripisuje neku tajanstvenu moć nad kapijama raja i pakla. U piću, naprotiv, ispoljava mnogo pritajene grubosti i dotle suzbijanog samopouzdanja. Pojave li se kakve zaraze ili nerodica, njegova skućena mašta rado traži utočište u raznim sujevnim obredima. Današnji seljak, kad je u nekoj zabuni ili ga pritisne kakva nesreća, nije mnogo odmakao od prastarih običaja žrtava u krvi. Njegova je vera primitivna, samo naivno sujeverje, savršeno bez duha<sup>3</sup>.

U ovom stavu je skupljeno sve bitno što realisti vide u seljakovoj ličnosti:

- a) seljak je odan tradiciji i svojini, osobito svojini zemlje,
- b) on stvara porodicu i ima veliki prirodni priraštaj, ali kod njega porodični osećaji nisu naročito razvijeni,
- c) on je sklon zavisti, tvrdičluku, skromnosti u jelu i piću, ali ponekad ti okviri popuste i on u svemu pretera,
- d) njegovo umetničko „stvaralaštvo“ je skromno, jednolično, plitko i dosadno,
- e) on je veoma plašljiv, uvek se nečega boji — bilo prirode, bilo jačih od sebe i zbog toga je spreman da se posluži lukavstvom ili mimikrijom;
- f) njegova religija je zasnovana na strahu a ne na nekom razumevanju i pobožnosti,
- g) na selu je veoma snažan uticaj suseda i okoline; to je „javno mnjenje“ posebne vrste, koje prisiljava seljaka na određene oblike ponašanja, često i mimo njegove volje,
- h) kod njega su osećanja solidarnosti i socijalne pravde dosta nerazvijeni pa i kada traži svoje „pravice“, to čini stihijski.

Ova i slična shvatanja su se odrazila i u *ideološkom* pogledu. Tu se polazi od primata industrije i gradskog načina života nad agrarom i „idiotizmom života na selu“. Razni, u gradu ponikli pokreti i stranke postavili su, u raznim varijantama, zahteve da je „za društvo bolje da je seljaka manje“. To se branilo i brani upravo obrnutim stereotipima od onih koji pozitivno gledaju na ličnost seljaka i ulogu seljaštva u društvu. Na kraju su ovakve ideologije došle do zaključka da je nestajanje sela i seljaštva cilj društvenog napretka i da je spas u urbanizaciji i industrijalizaciji sveta.

Ovakvi zaključci i stavovi naišli su, i još nailaze na jak otpor na mnogim stranama. Između ostalog, oni su naišli na oštru reakciju nemačkog filozofa *Oswalda Spenglera* (1918). On polazi od shvatanja da su „čovek sela i čovek grada dva različita bića“. Sa pojavom agrara javila se vezanost za zemlju, to je

<sup>3</sup> H. Dž. Vels, *Čovečanstvo*, I knj, Beograd, 413, 414.

bilo „novo osećanje“, jer „zasejati ne znači uzeti, nego stvarati“. Naprotiv, grad je izmenio sve odnose i vrednosti: „mesto vrednosti zemlje dolazi novac“, a mesto religije, „slobodna nauka“. Pred suprotnošću sela i grada „blede sve ostale“, izumiranje porodice seljaka ispunjava „dubokim i neobjašnjivim strahom“, dok je to za čoveka u gradu „izgubilo svaki smisao“ jer za njega „sudba da se bude poslednji ne oseća se kao kobna“. Rađanje dece na selu je „prirodna pojava o kojoj nitko i ne razmišlja, a još manje razmišlja o koristi ili šteti od nje“, dok u gradu „počinje mudro ograničenje rađanja, koje se prvo zasniva na materijalnoj nuždi, a posle se uopšte ni na čemu ne zasniva“. Kada se ženi, seljak bira za suprugu „majku svoje dece“, a u gradovima se sve češće pojavljuje „ibzenovski brak“ u kome su obe strane „slobodne kao inteligencije“. Gradski uticaji truju ljudske odnose i čine ličnost nesrećnom (*taedqum vitae* i sl.), a to u krajnjoj liniji dovodi do „strahovitog opadanja naroda“ i do propasti zapadne civilizacije.<sup>4</sup> Zbog toga je seljak stub društva i zaloga njegove budućnosti.

Novija sociološka ispitivanja pokazuju da se u razvijenim zemljama stvarno sve više smanjuje broj seljaka i da one postaju „društva bez seljaka“. Pri ovome se neprestano naglašava da to вреди samo za razvijene zemlje; ni u njima taj proces ne ide svuda istom brzinom jer postoje značajne regionalne osobenosti. Štaviše, ni pomoć koju neke države daju seljacima i agraru u razvijenim društvima, ne može zaustaviti proces nestajanja seljaka jer se, u krajnjoj liniji, „subvencije države na njihov rad svode na prosjačenje“ pa, iako seljak „ima surovo zanimanje, koje voli i ima osećanje superiornosti prema čoveku iz grada“, ipak je „seljakova ekonomska i socijalna struktura loša i budućnost mu izgleda mračna i on ne nalazi zaštitnika dostojnog poverenja“.<sup>5</sup>

Tako i sami seljaci u ovim društvima žele da ih nestane.

### c) Proučavanje seljakove ličnosti

Positivni stereotipi *precenjuju* ličnost seljaka i ulogu seljaštva u društvu, a negativni ih *potcenjuju*. Sam društveni razvoj je pokazao da i u jednoj i u drugoj vrsti stereotipa ima mnogo nenaučnog. Pored toga, život je gomilao dokaze o zaostalosti sela ali je pokazao i čemu vodi suviše racionalizam i podela rada u gradu u kome je čovek postao izolovan u svemu, povučen u sebe, suviše disciplinovan, specijalista koji ceni samo materijalni uspeh, ali i biće koje uvek strepi za svoju egzistenciju i gotov je na razne kompromise sa sa-vešću. Čoveka u gradu mori muka od takvog života i oseća preterani strah od smrti. Poneki pokušavaju da se otrgnu od toga, pa beže od inteligencije i razuma tražeći izlaz u novim oblicima mistike ili u „vraćanju prirodi“. Između ostalog, sve se više razvija moderni turizam i težnja za umnožavanjem dodira čoveka iz grada sa ruralnom sredinom. Sve je to postavilo pred antropologiju, socijalnu psihologiju i sociologiju problem naučnog proučavanja seljakove ličnosti i to putem *merenja*.

Već pri kraju prošlog veka O. Amon je merio u gradovima Nemačke, osobito oko Rajne, broj dolikokefala po gradovima i našao je da su oni u njima brojniji nego po okolnim selima. On je to tumačio uticajem gradske sredine i drukčijom hranom, kao i intelektualnim naporima koji modifikuju lobanju.<sup>6</sup> Italijanski antropolog *Livio Livi* vršio je slična merenja u južnoj Italiji i došao je

<sup>4</sup> O. Spengler, *Propast Zapada*, II, Beograd, 1937, 104, i sl.

<sup>5</sup> H. Mendras, *La fin des paysans*, Paris, 1967, 27.

<sup>6</sup> O. Amon, *Die natürliche Auslese beim Menschen*, Jena, 1893.

do zaključka da je „u gradovima indeks lobanje različiti nego u okolnim selima“.<sup>7</sup> On je to tumačio seoskom endogamijom, jer tamo seljaci i seljanke istog sela sklapaju brakove samo između sebe. To traje vekovima i to se odrazilo i na njihovu telesnu strukturu. Štaviše, za vreme feudalizma seljačka endogamija je bila obavezna; ta institucija je imala za cilj da spreči seljanke da zaključuju brakove sa seljacima iz sela čiji su gospodari bili drugi feudalski. Neka merenja u drugim krajevima pokazala su da je u urbanim područjima i stas ljudi prosečno niži nego u ruralnim. Razlog ovome se tražio u rđavoj ishrani i radu dece u industriji.<sup>8</sup>

Problemom seljakove ličnosti počeli su se baviti psiholozi i sociolozi. Nemački sociolog *Gustav Ratzenhofer* (*Die sociologische Erkenntnis*, 1898) istakao je značaj socijalne strukture za formiranje seljakove ličnosti i njene motive, dok je *A. L'Houet* (*Zur Psychologie der Beuerntums*, 1905) prikazao razne tipove seljaštva, i to pozitivno. Za daljnje proučavanje ove problematike od posebnog su značaja bile teorije ruskih fiziologa *I. Pavlova* i *Behterova* o uslovnim refleksima, kao i radovi američkih socijalnih psihologa *F. H. Allporta*, *G. H. Meada* i dr. Ta su dela veoma uticala i na konkretna proučavanja i shvatanja o seljakovoj ličnosti, osobito na radove američke ruralne sociologije o ličnosti *farmera*.

Između ostalog, ona su podstakla merenja kvocijenta inteligencije (Q. I.) i uticaja faktora nasleđa i ruralne sredine na ličnost seljaka. Utvrđeno je da razlike zaista postoje kod Q. I. kod dece evropskih doseljenika u SAD. Na primer, deca poljskih Jevreja imaju Q. I. prosečno 102,8, a Portugalaca svega 82,7. Slične rezultate dalo je ispitivanje Q. I. dece imigranata u Francuskoj.<sup>9</sup> Neka druga ispitivanja pokazala su razlike koje u ovom pogledu postoje u okviru iste nacije između sela i grada. *Otto Klinberg* je (1930) ispitao po 100 dece iz pojedinih naselja Francuske, Nemačke i Italije, i to tako što je uzeo decu iz jednoga grada i iz dva sela u različitim krajevima svake od ovih zemalja. Rezultati ove ankete pokazali su da je razlika u proseku inteligencija bila veća kod dece seoske i gradske sredine iste nacije nego između raznih nacija u ruralnoj i urbanoj sredini. Neka novija i preciznija anketna ispitivanja pokazuju da deca iz velikih gradova do jedanaeste godine pokazuju veći uspeh nego ona sa sela, ali da u ovom pogledu postoje razlike i između malih i srednjih gradova. Po ovim merenjima deca seljaka pokazuju i manji uspeh nego deca intelektualaca; između ostalog, na uspeh utiče i broj dece u porodici — što ih je više, njihov se intelektualni nivo smanjuje.<sup>10</sup>

Kod nas je slična istraživanja vršio psiholog *B. P. Stevanović* (1934). Ta su istraživanja vršena u Beogradu, Kragujevcu i okolnim selima, a obuhvatila su „samo decu od šest do jedanaest godina zaključno“. Između ostalog, ona su pokazala da se „varoška deca drže za vreme ispitivanja sasvim drukčije nego njihovi drugovi sa sela; varoška deca su mnogo slobodnija za vreme ispitivanja“. Rezultat ovih ispitivanja je bio: „srednji umni količnik iznosi kod varoške dece 109, a kod seoske 95“. Ti su „količnici obračunati na osnovu globalnog uspeha u svim pojedinačnim testovima“. Te „razlike između uspeha seoske i

<sup>7</sup> L. Livi, *Distribuzione geografica de caratteri antropologici in Italia*, Rivista italiana di sociologia, II, Roma, 1898.

<sup>8</sup> G. Bouthoul, *Traité de sociologie*, I, Paris, 1954, 237.

<sup>9</sup> J. Stoetzel, *La psychologie sociale*, Paris, 1963, 52.

<sup>10</sup> J. Stoetzel, *La psychologie sociale*, Paris, 1963, 55.

varoške dece imaju se većim delom svesti na uticaje sredina u kojima su se ta deca razvijala“.<sup>11</sup>

I američka ruralna sociologija je posvetila dosta pažnje proučavanju ličnosti farmera. Ona većinom prikazuje tipološke odlike farmera i njihovih porodica i uočava razlike u pogledu stavova, karaktera i ponašanja njih i ljudi iz grada. Raniji ruralni sociolozi su kod farmera posebno isticali: štedljivost izolovanost, odanost porodici, individualizam i konzervatizam, empirizam u svemu, ograničenost iskustva i sl. Noviji ruralni sociolozi više ističu promene koje se u ličnosti farmera dešavaju pod uticajem sve snažnije urbanizacije.<sup>12</sup>

Sva ova istraživanja su ograničenog obima i ona se odnose na određene sredine i tipove seljaka.

#### d) Status i uloga seljaka

Ruralno društvo je sastavljeno od seoskih zajednica, a svaka seoska zajednica sastoji se od više kolektiva. Između seljaka i globalnog društva, ili seoske zajednice kao globalnog društva i globalnog društva postoje manje ili više složene grupe i institucije. Na primer, ruralno društvo sastoji se od mnoštva sela, a jedno selo ne čine samo seljaci, već je ono sastavljeno od porodica i drugih institucija: škole, opštine, parohije, zadruge, zanatskih preduzeća, kulturnih ustanova i sl. Svaki pojedinac, kao i svaka grupa i institucija ima svoje posebno mesto i funkciju u seoskoj zajednici i u njenim institucijama, kao što i sama seoska zajednica ima svoje mesto i funkciju u globalnom društvu.

Zbog toga je od osnovnog značaja pitanje mesta seljaka u ruralnoj strukturi. Njegovo mesto se određuje ličnom *identifikacijom* i utvrđivanjem njegovih statusa i uloga.

Za identifikaciju ličnosti služi *ime*, koje se u ruralnoj sredini često sastoji od: ličnog imena, prezimena, nadimka (*congomen*) i rodovskog imena (*nomen gentilicum*). Ovi sastavni delovi imena nisu isti u raznim ruralnim društvima. Samo lično ime je poznato u svim društvima, jer je to način da se pojedinac u primarnim grupama identifikuje i da se tako razlikuje od drugih. S davanjem imena obično su u narodu povezani i razni običaji i sakralne radnje: gozba, krštenje, gatanja i sl. U nekim društvima Azije ime se menja u toku života: jedno se dobija prilikom rođenja, drugo za vreme školovanja i treće stupanjem u brak. Promena imena ni u drugim sredinama nije retkost; ime se menja stupanjem u kaluđerske redove, promenom religije, ime menjaju pape, vladari, ili se ono zamenjuje nadimkom. Ovo se čini iz dva razloga: na simboličan način da se pravi razlika između raznih perioda života iste ličnosti ili se ističe neka karakteristična osobina koju je ličnost dobila stupanjem u nove odnose ili novi period života. *Prezime* je dopuna imena i ono je simbol koji označava pripadnost grupi. Ono se pojavljuje kao *pastronimik*, tj. kao dopuna ličnog imena očevim, ili kao *matronimik*, tj. kao dopuna ličnog imena majčinih. U nekim društvima, pored imena, prezimena i nadimka daju se i nazivi koji pokazuju pripadnost široj grupi — rodu ili plemenu (*nomen gentilicum*).

Seljak ima više *statusa*. Već samim rođenjem on *dobija* izvestan status prema svome poreklu; kasnije on *stiče* druge statuse prema svojoj aktivnosti i pripadnosti društvenim kolektivima. Važniji od tih stečenih statusa su ovi:

<sup>11</sup> Dr B. P. Stevanović, *Razviče dečje inteligencije i beogradska revizija Binet-Simonove skale*, Beograd, 1934, 199.

<sup>12</sup> Paul H. Lendis, *Rural life in process*, New York, 1948, 125.

*ekonomski*, tj. položaj u ekonomskom sistemu, osobito produkciji, *porodični* — koji određuje mesto u porodici (otac, mati, sin, kći), *pravni* čine prava i obaveze seljaka u pravnoj i političkoj organizaciji (opštini, državi i sl.), *ideološki* zavisi od njegovih pogleda na svet i mesta koje on ima kao pripadnik neke religije ili stranke i sl.

Ali svi kolektivi i institucije nemaju isto mesto i značaj u seoskoj zajednici i globalnom društvu; jedan od njih u datom trenutku vrši dominantan uticaj. Od statusa koji seljak ima pravo u tom kolektivu ili instituciji zavisi njegov *ključni* status, koji je za njega najvažniji. Prema tome, ključni status pojedinca zavisi, u krajnjoj liniji, od statusa konkretne grupe ili institucije koja u globalnom društvu ima dominantan položaj, i od statusa koji seljak ima u toj grupi ili instituciji. Od ključnog statusa seljaka treba razlikovati njegov *socijalni* ili *globalni* status. To je zbir svih pojedinačnih statusa seljaka. Ovaj status determinišu ovi glavni faktori:

a) poreklo, tj. porodična, rasna ili etička pripadnost,

b) materijalno bogatstvo koje uslovljava stil života, način stanovanja, način trošenja dohotka,

c) vrsta i korisnost funkcija koju seljak obavlja, osobito u grupi ili instituciji koja u seoskoj zajednici ili globalnom društvu ima dominantan položaj,

d) simboli statusa koji zavise od vrste i stepena vaspitanja (titule, diplome, odlikovanja i sl.) i, osobito od pismenosti ili nepismenosti,

e) ideološka pripadnost i revnost kojom se ona vrši u organizaciji,

f) biološke odlike: pol, izgled, boja kože, snaga i sl.

Na seljakov *socijalni* status osobito utiču njegove *uloge*. To su funkcije koje on vrši u socijalnoj strukturi. Ovaj termin je pozorišnog porekla kao i termin *persona* koji je u antičkom pozorištu označavao masku koju je na licu nosio glumac da bi bolje istakao karakter koji na pozornici igra.<sup>13</sup> Ova pozorišna uloga slična je stvarnoj ulozi koju svaki pojedinac ili grupa imaju u socijalnoj strukturi, jer je svaka ličnost u isto vreme i glumac za druge ljude koji ga okružuju i gledalac ponašanja drugih ličnosti. Štaviše, za neke sociologe je koncept uloge glavni elemenat sociologije i osnova za njene analize. „U središtu ličnosti i društva nalazi se *homo sociologicus*, čovek kao nosilac društveno-uobličjenih uloga. Ličnost je ukupnost svojih društvenih uloga, a uloge su nametnuta činjenica društva. Pri rešavanju svojih problema, sociologija se uvek mora služiti ulogama kao elementima analize, njen je predmet otkrivanje strukture socijalnih uloga.“<sup>14</sup>

Kao i statusi, i uloge mogu biti različite. One pokazuju *šta* seljak radi u seoskoj zajednici, njenim grupama i institucijama kojima pripada. Tu se naročito ističe njegova *ključna* uloga, tj. njegova funkcija u grupi ili instituciji koja u datom trenutku u seoskoj zajednici ili globalnom društvu vrši dominantan uticaj. Skup sviju pojedinačnih uloga čini *socijalnu* ili *globalnu* ulogu seljaka. Ona u ruralnoj sredini uvek predstavlja više ili manje generalisano ili standardizovano ponašanje, koje je seoska zajednica usvojila i koje su njeni pripadnici prihvatili i zbog toga seljaci svoje uloge vrše na isti ili sličan način. Zbog toga se određeno vršenje socijalne uloge seljaka može očekivati već prema njegovom statusu i sredini. Od očekivane se razlikuje *stalna* uloga, a to je slučaj

<sup>13</sup> P. Virton, *Les dynamismes sociaux*, Initiation à la sociologie, tome II, Paris, 1956, 257.

<sup>14</sup> R. Dahrendorf, *Homo Sociologicus*, Ein Versuch zur Geschichte, Bedeutung und Kritik der Kategorie der sozialen Rolle, *Kölnner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, Heft, 2, 3, Köln, 1958, 183.

kada pojedinac u svoje očekivane uloge unese i posebne crte svoje ličnosti. Očekivane i stvarne uloge u nekoj seoskoj zajednici mogu se razlučiti samo konkretnom sociološkom analizom.

### Zaključak

Shvatanja o seljakovoj ličnosti su se menjala i menjaju se u vremenu i prostoru. Ona su ili veoma pozitivna ili su veoma negativna; nastojanja da se ta ličnost prouči i da se shvatanja o njoj zasnjuju na naučnoj podlozi novijeg su datuma i relativno su retka. Ali ona su uvek uticala i utiču na njegove statuse i uloge u društvu.

Tokom vremena su se nizali mnogi *pozitivni* stereotipi po kojima je ova ličnost slikana u veoma povoljnom svetlu. Ti stereotipi su bili različite prirode: ekonomske, moralne, demografske, umetničke i sociološke. U nekim društvima oni su doprineli da se stvore i izvesne ideološke doktrine o ulozi seljaštva u globalnom društvu i zahtevi da se njegov položaj popravi. To je bila osnova programa mnogih „seljačkih“ stranaka i pokreta ili teorija o stvaranju „seljačke države“ u kojoj bi seljaci bili nosioci vlasti i u kojoj bi sve bilo podređeno njihovim interesima. Ovi i slični zahtevi su mahom ostajali predmet deklaracija i literarnih diskusija a veoma se malo od toga u praksi ostvarilo.

Naprotiv, sa jačanjem procesa industrijalizacije sve su se više množili *negativni* stereotipi o seljakovoj ličnosti. Ti stereotipi su, kao i pozitivni, različite prirode, ali oni na seljakovu ličnost i ulogu gledaju sasvim kritički i dolaze do zaključka da je seljaštvo preživela društvena kategorija i da je za „društvo bolje što je seljaka manje“. U zemljama, u kojima je industrijalizacija postigla visok stepen razvoja, kao da su se i sami seljaci pomirili sa svojom sudbinom; oni prelaze u gradove i gledaju da ne budu više seljaci. Proces modernizacije agrara i integracije sela i grada samo ubrzavaju ovaj proces. Zbog toga se udeo ruralne populacije u ovim zemljama veoma smanjuje ili se smanjio. U nekima od njih i ne postoje više „seljaci“, tj. ljudi sa posebnim načinom života i oblicima ponašanja, već postoje samo „sela bez seljaka“, tj. urbanizovana naselja u ruralnoj sredini.

No to je slučaj samo u visokorazvijenim zemljama, a u onim *nerazvijenim* sela su još izdvojeni i često izolovani kolektivi sa svojim posebnim strukturama i oblicima ponašanja. U takvim zemljama se u svakom pogledu veoma razlikuje ruralno i urbano društvo i antinomije između sela i grada su veoma duboke a u nekim zemljama one se i stalno produbljuju.

Društvene nauke, pa i ruralna sociologija, još se veoma često u svojim istraživanjima povode za pozitivnim ili negativnim stereotipima o seljakovoj ličnosti. U njima se o seljaku sudi često kao o kategoriji koja se ne menja u vremenu i prostoru i na osnovu preživelih sudova i dovoljno neproučenih odnosa.

## Резюме

### ЛИЧНОСТЬ КРЕСТЬЯНИНА

В этой работе рассматриваются некоторые проблемы в связи с личностью крестьянина, в том числе: положительные и отрицательные стереотипы о личности крестьянина, о положении и роли крестьянина и о действительных исследованиях общественной психологии и сельской социологии этой проблемы.

Положительные стереотипы о личности крестьянина многочисленны. Они отличаются по природе и по значению: экономические, демографические, моральные и социологические. Такие стереотипы иногда воздействовали на идеологические взгляды и позиции, которые основывались на физиократических и романтических идеях о примате аграрного деятеля, о чистоте работы и морали крестьянина и о его творческой силе в народном искусстве и т.п. Но наряду с ростом промышленности повышалось число отрицательных стереотипов, утверждающих что крестьянство отжившая общественная категория, что в личности крестьянина много сурового и отсталого и что для «общества гораздо полезнее когда крестьян меньше».

Исследования социальной психологии и сельской социологии о личности крестьянина ещё относительно незначительны. Очень часто указанные исследования исходят от положительных и отрицательных стереотипов и одной частью не могут послужить научной основой для теоретического обобщения но и для практики.

## Summary

### THE PERSONALITY OF THE PEASANT

The article discusses several problems relating to the personality of the peasant. They include positive and negative stereotypes about the peasant's personality, about the status and role of the peasant, and about concrete research work on this problem by social psychologists and rural sociologists.

The positive stereotypes about the peasant's personality are very numerous and they vary in nature and importance. They are economic and demographical, moral and sociological. Such stereotypes have sometimes influenced ideological views and positions based on the physiocratic and romantic ideas about the primacy of land cultivation, the purity of the work and the morals of the peasant, his creative potentialities in folk art, etc. However, industrial development has produced an increased number of negative stereotypes, which regard the peasantry as an outdated category, see a considerable degree of crudeness and backwardness in the peasant's personality, and believe that it is «better for society if there are fewer peasants».

Investigations by social psychologists and rural sociologists of the peasant's personality are still comparatively rare and they often tend to accept either the positive or the negative stereotypes and can thus hardly serve as a scientific basis either for theoretical generalization or for practice.